

Scrutiny on the Crime Prevention Strategies from the Perspective of Nahj al-Balagha

Sajjad Samadvand*

Hamid Talebzadeh**

Abstract

Nowadays, in dealing with crime a policy is being credited that accounts the aspects of preventive features beside penalization, aiming at crime prevention. A scrutiny in Imam Ali's holy order, which takes the advantage of firm religious beliefs of Islam, and the positioning of such a sinless Imam at the top of this system, indicates that the taken strategies in this field are of unique nature. In some cases, His Excellency has warned, advised, and acted upon, and in other circumstances, he has reprimanded and decisively punished such criminals. In this research, the attempt has been made by using the method of content analysis to analyze the full text of Nahj al-Balagha in order to extract the cultural, political, and economic statements of Imam Ali's (AS) thoughts regarding crime prevention. Afterwards, by attaining these from the perspective of Nahj al-Balagha, the non-penal preventive strategies such as social and situational preventions along with penal prevention strategies

* Department of Criminology, Faculty of Science, Islamic Azad University, Urmia, (Corresponding Author) samadvand@gmail.com

** Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Science, Islamic Azad University, Urmia Branch, Urmia, Iran, talebzadehhamid@ymail.com

Date received: 16/10/2020, Date of acceptance: 15/11/2021

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

including severity, certainty, speed and method of punishment in the field of criminal policy has been investigated.

Keywords: crime prevention, Nahj al-Balagha, content analysis, penal and non-penal measures, situational and social prevention

واکاوی رهیافت‌های پیشگیرانه از جرم از منظر آموزه‌های نهج‌البلاغه

سجاد صمدوند*

حمید طالب‌زاده**

چکیده

امروزه در برخورد با بزه، سیاستی مورد وثوق قرار گرفته که علاوه بر کیفردهی، به جنبه‌های پیشگیرانه از جرم توجه داشته و هدف آن «پیشگیری از جرم» باشد. مذاقه در نظام مقدس علوی با توجه به بهره‌مندی از مبانی استوار دینی و اعتقادی اسلام و قرارگیری امام معصوم در صدر آن، حاکی از آن است که رهیافت‌های اتخاذ شده توسط امیرالمؤمنین علی(ع) در این زمینه از جامعیت بی‌بدیلی برخوردار است. حضرت در برخی موارد به هشدار، نصیحت و اقدامات کنشی بسنده نموده و در سایر موارد به توییح و مجازات قاطعانه اقدام نموده است. در این پژوهش کوشش بر آن بوده تا با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون، متن کامل نهج‌البلاغه تحلیل و گزاره‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی اندیشه امام علی(ع) در پیشگیری از جرم استخراج شود؛ سپس با حصول اسلوب‌های پیشگیرانه از جرم از منظر نهج‌البلاغه به بررسی راهکارهای پیشگیرانه غیرکیفری از قبیل پیشگیری‌های وضعی و اجتماعی در کنار رهیافت‌های پیشگیری کیفری از بزه اعم از شدت، قطعیت، سرعت و شیوه اجرا در حوزه سیاست جنایی پرداخته شود.

* کارشناسی ارشد، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه، ارومیه (نویسنده مسئول)، samadvand@gmail.com

** دکترای تخصصی، استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه، ارومیه، talebzadehhamid@ymail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۲۴

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

کلیدواژه‌ها: پیشگیری از جرم، نهج البلاغه، تحلیل مضمون، تدابیر کیفری و غیرکیفری، پیشگیری وضعی و اجتماعی

۱. مقدمه

در طول تاریخ حیات بشر، پدیده جرم همواره بعنوان مؤلفه لاینفکی از جوامع انسانی مطرح بوده و ابعاد فردی و اجتماعی زندگی وی را تحت تأثیر قرار داده است، به گونه‌ای که برخی از متفکرین آن را بخشی به‌هنگار از جامعه و جزء مکمل آن دانسته‌اند (وایت و هینز، ۱۳۸۳: ۱۴۸)، که همچون دیگر مخاطرات طبیعی از الگوی منظمی تبعیت می‌کند (حسینی، ۱۳۹۱: ۱۵۵). ازین رو با توجه به نوع نگاه جوامع به مجرمین در طول تاریخ و به تناسب تفسیری که جامعه از پدیده جرم داشته هدف از مجازات مجرمین دست‌خوش تحولات وسیعی بوده است. این اهداف طیف گسترده‌ای از سزادهی و انتقام‌جویی، ارباب و بازدارندگی، اصلاح و بازپروری، ناتوان‌سازی و حتی حذف مجرمان را شامل می‌شود (دادبان و آقایی، ۱۳۸۸). اگرچه کیفردهی و اتخاذ تدابیر واکنشی از همان آغاز، ساده‌ترین روش تنبیه مرتکبین بوده است ولیکن با تحول جوامع، دیدگاه‌ها و مکاتب جدیدی غیر از سیاست‌های کیفری در برخورد با بزهکاران ظهور کرده و امروزه، سیاستی موردپذیرش است که علاوه بر کیفردهی، به جنبه‌های پیشگیرانه از جرم توجه جدی داشته و هدف آن «پیشگیری از جرم (Crime Prevention)» باشد. از طرفی، همان‌گونه که در بیماری‌های جسمی، پیشگیری به درمان ترجیح دارد، در بیماری‌های روحی و روانی نیز بهتر است پیش از آن‌که فرد دچار اختلال گردد به فکر پیشگیری بود. در همین راستا پیشگیری از جرم چند دهه‌ای است که به یکی از موضوعات مهم در مطالعات جامعه‌شناختی تبدیل و رویکردهای مختلفی برای رسیدن به این هدف اتخاذ شده است.

در این میان نظریات و تحلیل‌های گوناگونی از مفهوم پیشگیری از جرم، توسط اندیشمندان و متفکران در سراسر جهان ارائه گردیده و اقدامات و پژوهش‌های علمی و عملی نیز از سوی آنان صورت گرفته است که علی‌رغم محدود موارد موفق، نوعاً در میدان آزمون و خطا با ناکامی مواجه شده‌اند. چه‌اینکه در قانون جزائی انقلاب سال ۱۷۹۱ فرانسه، عدم موفقیت در برقراری دو اصل «قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها» و «تساوی مجازات‌ها»، باعث شد که جنبه‌ها و اهداف اصلاحی و بازدارندگی مجازات‌های

حبس به پایین‌ترین درجه ممکن رسیده و موجبات افزایش آمار جرائم و گسترش ناامنی را فراهم سازد.

در همین راستا، مذاقه در نظام مقدس علوی با توجه به بهره‌مندی از مبانی استوار دینی و اعتقادی اسلام و قرارگیری امام معصوم در صدر آن، حاکی از آن است که امیرالمؤمنین علی(ع) توجه ویژه‌ای به جنبه‌های مختلف پیشگیری از بزه داشته و رهیافت‌های اتخاذ شده در این زمینه از جامعیت بی‌بدیلی برخوردار است. بررسی سیاست پیشگیری از جرم از منظر امام علی(ع) و نهج‌البلاغه از آن جهت ضروری است که نگاه به قوانین کیفری ایران نشان‌دهنده آن است که بسیاری از مقررات موجود در زمینه مجازات‌ها مستقیماً برگرفته از سیره ایشان است. برای نمونه به‌موجب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ (شمسی) ماده ۱۸ بخش مجازات‌ها، دادگاه به‌هنگام صدور حکم تعزیری، با رعایت مقررات قانونی، مواردی را مورد توجه قرار می‌دهد که چهارمین بند از آن توجه به سوابق فردی، خانوادگی و اجتماعی مرتکب است؛ موردی که برگرفته از سیاق این فرمایش امیرالمؤمنین است که در نامه‌ای به مالک اشتر می‌فرماید: منصوبین را از میان مردمی باحیا، از خاندان‌های پاکیزه و باتقوا که در مسلمانی سابقه درخشانی دارند انتخاب کن؛ زیرا اخلاق آنان گرامی‌تر و آبرویشان محفوظ‌تر و طمعشان کمتر و آینده‌نگری آنان بیشتر است (نهج‌البلاغه: نامه ۵۳)؛ همچنین بیان می‌دارند: در خصوص نظامیان با خانواده‌های ریشه‌دار، دارای شخصیت حساب‌شده، خاندانی پارسا، دارای سوابقی نیکو و درخشان، روابطی نزدیک برقرار کن؛ آنان همه بزرگواری را در خود جمع کرده و نیکی‌ها را در خود گرد آورده‌اند (همان). ازین فرمایشات چنین برمی‌آید که در نظر حضرت، توجه به ویژگی‌های خانوادگی افراد به آن درجه از اهمیت می‌باشد که ملاک و اولویت در گزینش افراد است.

۲. اهداف پژوهش

سه هدف عمده از انجام پژوهش پیش‌رو مد نظر بوده است: (۱) تبیین مفاهیم و چهارچوب‌های مطرحه در باب مفهوم پیشگیری از جرم؛ (۲) بررسی اندیشه‌های امیرالمؤمنین علی(ع) در زمینه پیشگیری از جرم و تحلیل اقدامات اتخاذ شده از سوی ایشان در برخورد با انواع جرائم؛ (۳) استخراج بارزترین موارد و ارائه راهکارهای عملی و منطبق با سیاست‌های حوزه جنایی کشور بر اساس تعالیم نهج‌البلاغه.

در این خصوص سؤالات و فرضیاتی نیز مطرح گردید که مواردی چند ذکر می‌گردد:
سؤال نخست: آیا کتاب نهج‌البلاغه به موضوع پیشگیری از جرم توجه داشته و در این صورت، پرداخت به این مسأله تا چه میزان بوده است؟
سؤال دوم: در بررسی متن کتاب نهج‌البلاغه چه رویکردهایی در مواجهه با جرائم منصوبین حکومتی و توده مردم استنباط می‌شود؟
و سومین سؤال اینکه چه راهکارهایی را می‌توان جهت استفاده در حوزه‌های مرتبط در امر پیشگیری از جرم لحاظ نمود؟

در پاسخ به سؤالات فوق فرضیاتی نیز مطرح می‌گردد:

بررسی سیره علوی از رهگذر مطالعه کتاب نهج‌البلاغه حاکی از آن است که حضرت نه‌تنها به موضوع پیشگیری از جرم عنایت نموده‌اند بلکه در راستای اقامه این مسأله اقدامات عملی را نیز اتخاذ نموده است؛ وجود بیش از ۱۳۰۰ گزاره موجود در خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار نهج‌البلاغه خود شاهد این مدعیست. حضرت در برخی موارد به هشدار، نصیحت و اقدامات کنشی بسنده نموده و در دیگر موارد به توییح و مجازات قاطعانه اقدام نموده است. رویکرد امام در برخورد با کارگزاران و مسئولین حکومتی مشتمل بر نظارت‌های پیشگیرانه مستقیم و غیرمستقیم چه قبل از انتصاب و چه در حین مسئولیت آنان می‌باشد. آن حضرت در برخورد با مجرمین، هم قائل به استفاده از مؤلفه‌های غیرکیفری از قبیل اتخاذ تدابیر پیشگیرانه اجتماعی و وضعی بوده و هم در بکارگیری عناصر کیفری، از دو رویکرد تنبیهی و اصلاحی استفاده نموده است.

۳. تعاریف و مبانی نظری

۱.۳ معنای لغوی جرم

از نظر اجتماعی، جرم به آن دسته از اعمال انحرافی که به اعتقاد گروه یا گروه‌های حاکم، خطرناک تلقی می‌شوند، اطلاق می‌گردد. از نظر حقوق جزا، تعریف رسمی و قانونی جرم ملاک اعتبار بوده و از این لحاظ "جرم به فعل یا ترک فعلی گفته می‌شود که قانون‌گذار برای آن مجازاتی در نظر گرفته باشد و از طرف شخص مسئول ارتکاب یابد" که این

تعریف در انطباق با ماده ۲ قانون مجازات اسلامی می‌باشد. از جنبه فقهی، "جرم مخالفت با اوامر و نواهی کتاب و سنت، یا ارتکاب عملی است که به تباهی فرد یا جامعه بیانجامد. هر جرم را کیفری است که شارع بدان تصریح کرده یا اختیار آن را به ولی سپرده است" (مؤیدی، ۱۳۹۰). مع‌ذلک، شاید دقیق‌ترین و ساده‌ترین تعریف از جرم این باشد که "جرم چیزی است که قانون جزا آن را منع نموده باشد" (عزّت، ۱۳۸۱: ۱۳۹)؛ به‌دیگر عبارت، جرم عبارتست از هر عملی که موجبات ضرر به مؤلفه‌های امنیت جامعه را فراهم آورده و باعث فساد در جامعه شود (دهقانی، ۱۳۹۵).

۲.۳ معنای لغوی و اصطلاحی بازدارندگی

واژه بازدارندگی (Deterrence) به معنای بازداشت و منع (آریانپور)؛ ایجاد تردید از طریق ترس و تهدید (حییم)؛ جلوی کسی یا چیزی را کاری را گرفتن (عمید) ذکر شده است. در حوزه علم جرم‌شناسی، از «هراس برآمده از مجازات که سبب گردد مجرم بالفعلی که تحت مجازات واقع می‌شود و مجرمان بالقوه‌ای که شاهد اجرای آن نسبت به مرتکب هستند، از جرم دوری گزینند» به‌عنوان بازدارندگی یاد می‌شود. بازدارندگی به دو قسمت بازدارندگی خاص (Specific Deterrence) و بازدارندگی عام/غیرمستقیم (General/Indirect Deterrence) تقسیم می‌شود. در رویکرد خاص، هدف مجازات صرفاً این است که بزهکاران را از آسیب رسانیدن مجدد به شهروندان خود باز دارد و در رهیافت عام، سایرین را نیز از تبعیت از این راه منصرف نماید (بکاریا، ۱۳۸۰: ۶۷). مع‌الوصف در رویکرد فردگرایانه بازدارندگی خاص، اعمال مجازات، بزهکار را از ارتکاب مجدد بزه منع کرده و در رهیافت جامعه‌گرایانه بازدارندگی عام، موجب آگاهی مجرمین بالقوه از عقوبت ارتکاب جرم می‌شود و این همان معنای بازدارندگی عمومی است که محصول طلایی «پیشگیری از جرم» را با خود به ارمغان دارد؛ چه اینکه علت اصلی جعل احکام قضایی اسلام بازدارندگی مجرمان بالقوه و بالفعل از تکرار وقوع جرم دانسته شده است (خدابنده، ۱۳۹۵).

۳.۳ معنای لغوی پیشگیری

پیشگیری در لغت، به معنای جلوگیری (دهخدا)؛ خودداری، دفع، ممانعت، نهی، دور کردن، راندن (مرجع دادگان زبان فارسی)؛ پیش‌بینی، تشخیص و ارزیابی خطر وقوع جرم و اقدام برای از بین بردن یا کاهش آن (فرهنگستان زبان و ادب فارسی) ذکر شده است. اما در جرم‌شناسی، «کاربرد فنون مختلف به منظور جلوگیری از وقوع بزهکاری، به جلوی جرم رفتن و پیشی گرفتن از آن» قلمداد می‌شود.

۴.۳ مفهوم اصطلاحی پیشگیری از جرم

در معنای اصطلاحی پیشگیری از جرم، دو جهت‌گیری کلی وجود دارد. برخی از جرم‌شناسان مفهومی «موسع» برای تدابیر پیشگیرانه قائل می‌شوند؛ مطابق این مفهوم انجام هر اقدامی که علیه جرم بوده و آن را کاهش دهد، پیشگیری محسوب می‌شود. بر این اساس، این نوع برداشت انواع تدابیر کیفری و غیرکیفری چه مربوط به قبل و چه مربوط به بعد از وقوع جرم، پیشگیری محسوب می‌شود. لذا در این تعبیر حتی تعقیب و دستگیری بزهکاران، اعمال مجازات یا تعلیق اجرای آن، الزام آنان به جبران خسارت مجنی‌علیه و فردی کردن مجازات‌ها توسط قضات نیز پیشگیری به شمار می‌آید (محمدنسل، ۱۳۹۳: ۲۷). لذا این مفهوم طیف وسیعی از اقدامات کیفری و غیرکیفری را دربر می‌گیرد.

برخی دیگر پیشگیری را در مفهومی محدود و «مضیق» به کار می‌برند. در این مفهوم، "پیشگیری به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که دولت برای مهار بهتر بزهکاری از طریق حذف یا محدود کردن عوامل جرم‌زا یا از طریق اعمال مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیط فیزیکی و محیط اجتماعی موجود فرصت‌های جرم، مورد استفاده قرار می‌دهد" (همان). لیکن در جرم‌شناسی پیشگیرانه، مفهوم اخیر پیشگیری مستعمل است.

۵.۳ انواع پیشگیری از جرم

امروزه مفهوم پیشگیری دارای ابعاد مختلفی بوده و با توجه به این ابعاد، تقسیم‌بندی‌های متفاوتی از آن صورت گرفته است. در یک تقسیم‌بندی، پیشگیری از بزهکاری اطفال و

نوجوانان در مقابل پیشگیری از جرائم بزرگسالان مطرح می‌شود. در مورد اطفال با فرض این‌که شخصیت آنان در حال شکل‌گیری است، رویکرد اصلاحی و پرورشی و اتخاذ تدابیر بازپروری بکار گرفته می‌شود، حال آنکه در رابطه با بزرگسالان بدلیل شکل گرفتن شخصیت در آنان، توسل به رعب‌انگیزی و تهدید به کیفر جایگزین می‌شود. در این خصوص، پاسخ‌گذاری و پاسخ‌دهی یکسان به مرتکبان جرایم، ناکارآمد بوده و به پایدار شدن بزهکاری اطفال و نوجوانان بزهکار خواهد انجامید (موسوی، ۱۳۹۹).

از نقطه‌نظر زمان اتخاذ اقدامات پیشگیرانه، سه نوع پیشگیری اولیه، ثانویه و ثالث در رابطه با عموم افراد جامعه، بزهکاران بالقوه و مجرمین بالفعل تعریف می‌شود. پیشگیری اولیه (Primary Prevention) یعنی مصون کردن افراد از رهگذر مبارزه با همه زمینه‌های ارتکاب جرم که در چارچوب توسعه اجتماعی قرار می‌گیرند (راجیان اصلی، ۱۳۸۳: ۱۴۹) از قبیل: ارتقای شرایط زندگی و بهبود روابط افراد با توسل به عناصر آموزش، تأمین مسکن، فضاهای تفریحی و غیره. پیشگیری ثانویه (Secondary Prevention) یعنی به‌کارگیری شیوه‌هایی برای حمایت از افراد در آستانه خطر مانند: معترضان، ولگردان و کودکان بی‌سرپرست و خیابانی (همان: ۱۵۰-۱۴۹)؛ و پیشگیری ثالث (Prevention Tertiary) نیز به اقداماتی نظیر مشاوره برای زنان و بچه‌ها، مداخلات کیفری و گروه‌های گوناگون اطلاق می‌شود که معطوف به پیشگیری از تکرار جرم در خلال اقدامات فردی برای سازگاری مجدد اجتماعی یا خنثی نمودن بزهکاران پیشین است.

پیشگیری‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت نیز از نقطه‌نظر بازه زمانی فرایند اقدامات پیشگیرانه به پیشگیری‌های جامعه‌مدار، رشدمدار و آینده‌نگر تقسیم می‌شوند. در پیشگیری کوتاه‌مدت سعی بر این است که اقداماتی مقطعی و کوتاه‌مدت انجام گیرد تا بدین طریق بتوان فرصت‌های وقوع انحراف یا جرم را کاهش داد. پیشگیری بلندمدت نیز طرح برنامه‌ها و سازوکارهایی است که از طریق آن بتوان در آینده فرصت‌های وقوع جرم را کاهش داد. پیشگیری رشدمدار، یعنی مداخله روان‌شناختی-اجتماعی زودرس در فرایند رشد کودکان، برای جلوگیری از عوامل خطرسازی که احتمال پذیرش و تقلید رفتار مجرمانه پایدار را از سوی آن‌ها در آینده افزایش می‌دهد. در واقع در رویکرد پیشگیری رشدمدار اعتقاد بر آن است که گرایش به ارتکاب جرم، مسیری است که از دوران کودکی و نوجوانی آغاز می‌شود (مهدوی، ۱۳۹۸).

دسته دیگر، پیشگیری از جرم بواسطه طراحی محیطی (Crime Prevention through Environmental Design) است که در ذیل قلمرو پیشگیری وضعی قرار داشته و بر این اساس تکیه می‌زند که طراحی محیط پیرامونی انسان‌ها بر فرصت‌های ارتکاب جرم تأثیر دارد. به عبارت دیگر، اگر محیط به نحوی طراحی شود که بتواند موجب بهبود نظارت افراد شده، تعلق ساکنان را به قلمرو خود بالا برده و تصویری مثبت از فضا ایجاد کند، لاجرم فرصت‌های مجرمانه کاهش خواهد یافت. این دیدگاه از لحاظ مبانی نظری تا حدودی شبیه پیشگیری وضعی یا موقعیت مدار است که از آن به عنوان به‌روزترین و دارای گسترده‌ترین تدابیر الگوی کارآمد پیشگیری غیرکیفری یاد می‌شود (آقائی، ۱۳۹۹)، لیکن قلمرو اجرا و اعمال آن محدودتر است.

از نظر بهره‌گیری از اقدامات پلیسی و دخالت نهادهای گوناگون مدنی در پیشگیری فعال، نیروی پلیس محور اصلی پیشگیری است که برای اجتناب و دوری از وقوع جرائم وارد عمل می‌شود و در سطح اجتماعی نیز فعال است. در این میان، نقش نهادهای بازدارنده از جرم نیز حائز اهمیت است. در مقابل، در پیشگیری غیرفعال اقدامات متداول، از نوع تحذیر و ارباب مانند هشدارهای پلیسی صورت نمی‌گیرد و نقش نهادهای بازدارنده از جرم مانند نیروی انتظامی و دستگاه قضایی نیز در این میان بسیار کم‌رنگ است.

در یک طبقه‌بندی دیگر، از آنجایی که جرم به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی، تحت تأثیری عوامل متعدد فرهنگی و اقتصادی رخ می‌دهد و پیشگیری از آن نیز از رهگذر تأثیرگذاری بر همان عوامل امکان‌پذیر است (تقی‌پور، ۱۳۹۸)، پیشگیری غیرکیفری یا کنشی از حیث ماهوی اقدامی پیشین جهت خنثی نمودن عوامل گذار از اندیشه به ارتکاب جرم مطرح می‌باشد؛ و در حقیقت درمان ریشه‌ای قبل از وقوع جرم است. این نوع از پیشگیری در پرتو پیشگیری‌های وضعی و اجتماعی قابل بررسی است. پیشگیری وضعی (Situational Prevention) در برگیرنده مجموعه اقدامات و تدابیر غیر کیفری است که از طریق از بین بردن یا کاهش فرصت‌های مناسب برای وقوع جرم و نامناسب جلوه دادن شرایط و موقعیت پیش‌جنایی، از ارتکاب جرم جلوگیری می‌کند (چاله‌چاله، ۱۳۸۷: ۶). راهبرد این شیوه، کاهش و حذف موقعیت‌ها و فرصت‌های ارتکاب جرم (دیدار، ۱۳۹۷) از رهگذر کنترل بزهدار، حفاظت از بزه‌دیده و ایجاد تغییرات محیطی است. تمرکز پیشگیری وضعی بر انگیزه‌ها و ایجاد موانع رفتاری خاص، آن را از سایر رویکردهای دیگر پیشگیری

از جرم متمایز می‌سازد. پیشگیری اجتماعی (Social Prevention) نیز شامل آن دسته از تدابیر و اقدام‌هایی است که با مداخله در محیط اجتماعی عمومی و شخصی افراد از قبیل محیط‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و خانواده تلاش دارد تا سازوکارهای خودکنترلی و مهارت‌های اجتماعی را افزایش دهد (سارینخانی، ۱۳۹۵) که از جمله آن تأسیس مکان‌های تفریحی و پارک‌ها برای تفریح، تأسیس مراکز آموزشی، پرورشی، فرهنگی، ایجاد درآمذیاری و اشتغال‌زایی در محله‌ها، تقویت باورهای دینی از طریق فعال کردن مؤثر و مناسب مراکز مذهبی محلی (عباچی، ۱۳۸۳: ۶۱-۶۰) است.

پیشگیری کیفری (Penal Prevention) یا واکنشی از طریق اعمال مجازات‌ها، رعب‌انگیزی و عبرت‌آموزی جمعی یا فردی در صدد پیشگیری از بزهکاری دوباره افراد است.

پیشگیری قضائی (Judicial Prevention) نیز تدابیر دستگاه قضائی در خصوص اصلاح مجرم از طریق اعمال سیاست‌های تقنینی در مقابل مجرمین، بعنوان مثال استفاده مناسب از قرارهای تأمین و ضمانت اجراها و جلب اعتماد عمومی نسبت به نهادهای عدالت کیفری (شیری، ۱۳۸۶) را شامل می‌شود.

و نهایتاً پیشگیری انتظامی (Disciplinary Prevention) به منظور ارتقای ضریب امنیت اجتماعی و ایجاد احساس امنیت و کاهش جرم از طریق بکارگیری برنامه‌های انتظامی نظیر استفاده از مأمورین با لباس فرم، ایجاد گشت‌های انتظامی، جلب اعتماد عمومی نسبت به نیروی پلیس و غیره صورت می‌پذیرد.

۴. پیشینه پژوهش

در طول تاریخ تفکر کیفری در پاسخ به چرایی کیفر، مبانی گوناگونی مطرح شده و تمامی این نظریات در نظام‌های مختلف کیفری جوامع، آثار به‌سزائی داشته است. این نظریات در دو دسته اصلی نظریات گذشته‌نگر و آینده‌نگر قابل بررسی و تحلیل‌اند: مطابق نظریه گذشته‌نگر و سزاگرایی (Retributivism) امانوئل کانت فیلسوف روسی و تابعان او، مجازات فرد مجرم با توجه به اصول اخلاقی، صورت گرفته و فرد را مطلقاً نمی‌توان بعلت فایده‌ای که مجازات در آینده برای فرد و جامعه همراه می‌آورد، مجازات کرد. از این رو فرد مرتکب عمل غیراخلاقی در هر صورت باید مجازات شود و به سزای عملش برسد و عدالت با مجازات

وی محقق می‌شود. در مقابل، مطابق نظریات فایده‌گرا (Utilitarianism) و آینده‌نگرِ بتام و سایر فلاسفه، به ثمره‌ای که مجازات کردن فرد به بار می‌آورد توجه می‌شود و رویکرد، آن است که مجازات فرد باید فایده‌ای در آینده داشته باشد و در غیر این صورت صرفاً هزینه‌ای به جامعه تحمیل شده است.

در کنار نظریه مبتنی بر بازدارندگی، نظریات دیگری نیز در سده اخیر پدیدار شدند که آینده‌نگر محسوب می‌شوند. یکی از این نظریات، نظریه مکتب تحقیقی حقوق کیفری بود. در نظریه جرم‌شناسی اثباتی لومبروزو (Lombroso's Positivist Criminology)، مجرم فردی بود که نظام فکری و جسمی‌اش وی را به سمت ارتکاب جرم سوق می‌داد و قابلیت اینکه اصلاح شود یا با اراده خود از مجازات بترسد و مرتکب جرم نشود، نداشت. پاسخ مناسب برای چنین بیماری، طرد از جامعه بود که با ناتوان‌سازی وی، محیطی امن ایجاد می‌شد و کیفر به مثابه اقدامی تأمینی تصور می‌شد. این ابزار محیط را سالم‌سازی می‌کرد و میکروب بیماری برای جلوگیری از واگیر، از جامعه حذف می‌شد (ر.ک. فلچر، ۱۳۸۹). اما مهم‌ترین نگرش حوزه فایده‌گرا، نظریه مرتبط با بازدارندگی است. در این رویکرد، فایده‌ای که مجازات برای جامعه به ارمغان می‌آورد ارباب مجرمین بالقوه کنترل بزهکاری و تهدید مجرمی که مجازات علیه او اجرا شده، به عدم تکرار جرم است. به عقیده موریس کوسون مراد از کنترل بزهکاری "مجموعه شیوه‌هایی است که انسان‌ها به منظور جلوگیری یا محدود کردن جرم، اختصاصاً بکار می‌برند." به نظر ریموند گسن، حقوق‌دان و جرم‌شناس، هرچه کنترل غیررسمی فعال‌تر و مؤثرتر باشد نیاز به کنترل رسمی و شدید کمتر خواهد بود. عکس این قضیه نیز صادق است؛ بنابراین هرچه پیشگیری اجتماعی در ایفای نقش آموزشی و تربیتی خود در زندگی اجتماعی کوتاهی کند پیشگیری وضعی باید در جهت جلوگیری از گذار از اندیشه به عمل، فعال‌تر و گسترده‌تر گردد (ر.ک. گسن، ۱۳۸۳). در این میان فلسون و کلارک در دفاع از پیشگیری وضعی از جرم، آن را از نظر اخلاقی برتر از سایر اشکال پیشگیری می‌دانند چراکه قابل دفاع‌ترین صفا‌آرایی جامعه در مقابل جرم است.

در سال‌های اخیر پژوهش‌هایی چند در زمینه پیشگیری از جرم صورت گرفته است. در این خصوص، بختیاری (۱۳۹۷) به واکاوی مصادیق فساد اقتصادی و تبیین راهکارهای نظارتی مقابله با آن با تأکید بر آموزه‌های نهج‌البلاغه پرداخته و معتقد است بازدارندگی از فساد، ریشه در پابندی مذهبی و اخلاقی افراد دارد. الوانی و اسلام‌پناه (۱۳۹۵) در پژوهشی

دایر بر طراحی مدل بازدارنده فساد اداری با اتکا به آموزه‌های نهج البلاغه، پیشگیری از فساد اقتصادی را در گرو تقویت نگرش‌ها و باورهای دینی افراد میدانند چراکه رفتار افراد تحت تأثیر باورها و ارزش‌های آنها شکل می‌گیرد. خارستانی و همکاران (۱۳۹۹) به شناسایی موانع تحقق اصل انطباط اجتماعی بر مبنای آموزه‌های تربیتی امام علی (ع) پرداخته و با تمسک به نامه ۴۷ نهج البلاغه رعایت تقوا و نظم را راهگشای حل تعارضات اجتماعی میدانند.

در میان مطالعات دیگر محبی و همکاران (۱۳۹۵)، دایره جرائم در نظام حقوقی ایران از حیث مجازات‌ها را بررسی نمودند. تابان و همکاران (۱۳۹۵) با انتخاب مؤلفه‌هایی، نظام‌سازی اسلامی را مدل‌سازی نمودند. نریمانی و طاهری‌نیا (۱۳۹۹) به بررسی بهره‌گیری امام علی (ع) از پیشگیری مثبت بعنوان یکی از کارکردهای روانشناختی در ایجاد امنیت روانی در کارگزاران پرداختند. در بررسی روش‌های اصلاحی امیرالمؤمنین علی (ع)، چلونگر (۱۳۹۶)، این شیوه‌ها را در دو دسته تغییرات درون‌ساختاری با ملازمت ارشاد و تساهل در امور فرهنگی، و تغییرات انقلابی در عرصه سیاست میدانند. در پژوهشی توسط روحی و قربانیان (۱۳۹۶)، شیوه‌های حضرت علی (ع) برای جذب و هدایت دشمنان، ابتدا نرمش و مدارا بود، اما هنگامی که تمام راه‌های مسالمت‌آمیز بسته می‌شد، برای خاموش کردن فتنه‌ای که آنان ایجاد کرده بودند با قاطعیت اقدام می‌نمود. همچنین، کریمی (۱۳۸۹)، مقررات قرآن کریم برای پیشگیری از جرم را شامل پیشگیری اصلاحی، وضعی و کیفری دانسته و به تأکید ویژه قرآن بر پیشگیری اصلاحی در کنار سایر انواع پیشگیری اشاره نموده است.

۵. روش تحقیق

تحقیق پیش‌رو از حیث ماهیت بنیادی بوده و از جنبه رویکرد، برخوردار از روش نظری جهت درک مفاهیم و عوامل پیرامونی عنصر پیشگیری از جرم از منظر نهج البلاغه می‌باشد. از نظر روش‌شناسی (Methodology) از اصول روش تحلیل محتوا بهره گرفته شده و پژوهشی کیفی با منطق تلفیقی به‌شمار می‌آید. مبنای تحقیق جهت بررسی و تجزیه و تحلیل مضامین، کتاب نهج البلاغه بوده است.

مطابق با مبانی روش تحلیل محتوای کیفی در تحقیق پیش‌رو گام‌های زیر طی

شده است:

(۱) آشنایی با داده‌ها: در ابتدا خوانش فعال متن کتاب نهج‌البلاغه جهت آشنایی با داده‌ها انجام گرفت.

(۲) ایجاد کدهای اولیه: در پژوهش کنونی، تمرکز بر روی داده بوده تا نظریه؛ به عبارتی، پژوهش در جستجوی الگوهای اندیشه امام علی (ع) در پیشگیری از جرم پیش رفته است؛ لذا در این مرحله، از کدهای ایجاد شده در پژوهشی از متن نهج‌البلاغه (ر.ک. صمدوند، ۱۳۹۶: ۵۹) استفاده گردیده است.^۱ کدهای ایجاد شده حاوی سه گونه مقوله سیاسی، فرهنگی و اقتصادی هستند. فراوانی گزاره‌های کدگذاری شده از متن نهج‌البلاغه در جدول ۱-۵ آورده شده است.

جدول ۱.۵ فراوانی گزاره‌های کدگذاری شده از متن نهج‌البلاغه

ردیف	موضوع گزاره‌ها	تعداد گزاره‌ها
۱	سیاسی	۵۰۱
۲	فرهنگی	۸۰۳
۳	اقتصادی	۴۶
۴	کل گزاره‌ها	۱۳۵۰

(۳) جستجوی تم‌ها: در این مرحله، کدهای ایجاد شده مرتب‌سازی و خلاصه‌نویسی شده و در قالب تم‌های اولیه ایجاد گردید.

(۴) بازبینی تم‌ها: در این بخش، مجموعه تم‌های اولیه بازبینی و تصفیه شد و تم‌های اصلی استخراج گردید.

(۵) تعریف و نام‌گذاری تم‌ها: در مرحله پنجم تم‌های اصلی ارائه شده، تعریف و نام‌گذاری می‌شود. سپس نقشه تم‌های پژوهش مشخص گردید. این نقشه در شکل ۱-۵ آورده شده است.

(۶) تهیه گزارش: این مرحله از تحلیل زمانی شروع می‌شود که مجموعه تم‌های مشخص شده در اختیار بوده و نقشه تم‌های پژوهش به‌خوبی کار کند. تحلیل نهایی محتوا در این مرحله ارائه می‌گردد.

در تحلیل پژوهش، تعداد کل گزاره‌های کدگذاری شده ۱۳۵۰ بوده است که جهت محاسبه پایایی ۱۰ درصد آن یعنی ۱۳۵ گزاره انتخاب شد.

واکاوی رهیافت‌های پیشگیرانه از جرم ... (سجاد صمدوند و حمید طالب‌زاده) ۸۳

رابطه (۱-۵)، رابطه ویلیام اسکات جهت محاسبه پایایی (قابلیت اعتماد) بکار می‌رود:

$$\pi = \frac{P_o - P_e}{1 - P_e} \quad (1.5)$$

در این رابطه π پایایی، P_o درصد مشاهده شده و P_e درصد مورد انتظار است.

رابطه (۲-۵) جهت محاسبه درصد مشاهده شده بکار می‌رود:

$$P_o = \frac{2M}{N_1 + N_2} \quad (2.5)$$

در این رابطه M تعداد گزاره‌های مورد توافق هر دو داور، N_1 تعداد گزاره‌های داور اول و N_2 تعداد گزاره‌های داور دوم می‌باشند.

همچنین رابطه (۳-۵) جهت محاسبه درصد مورد انتظار بکار می‌رود:

$$P_e = \sum_{i=1}^n P_i^2 \quad (3.5)$$

در این رابطه P_i درصد نسبی مقوله‌ها است که از جدول ۲-۵ بدست می‌آید. n نیز تعداد مقوله‌ها است.

با جاگذاری مقادیر بدست آمده در تحقیق، پایایی بدست می‌آید:

$$M=125, N_1=135, N_2=135 \Rightarrow P_o = \frac{2*125}{135+135} = 0.9259$$

جدول ۲.۵ درصد نسبی مقوله‌های مستخرج از متن نهج البلاغه

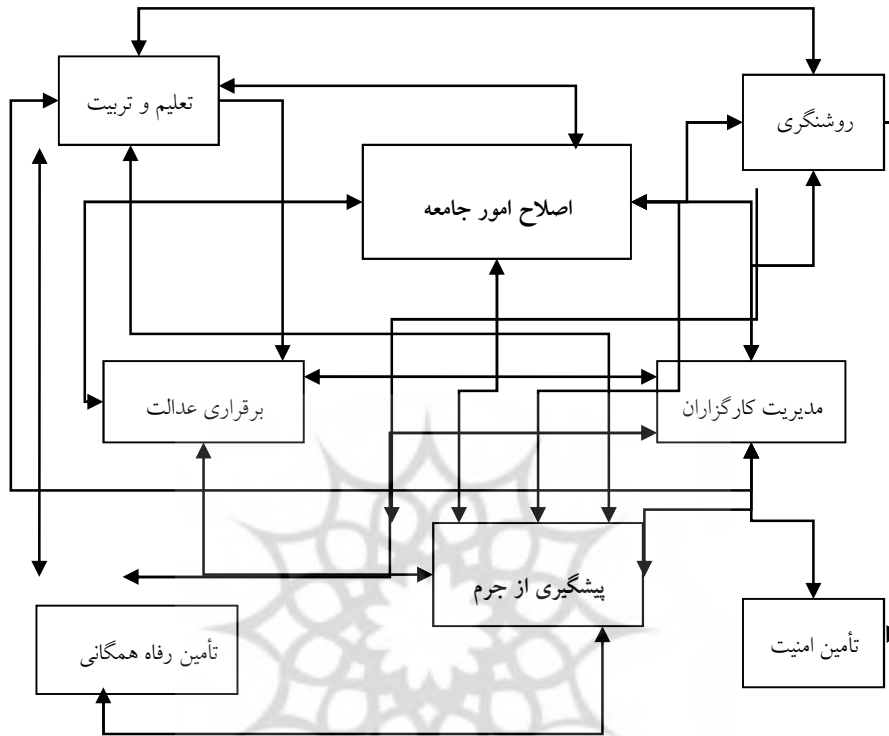
مقوله	درصد نسبی
سیاسی	۳۷.۱۱
فرهنگی	۵۹.۴۸
اقتصادی	۳.۴۱

$$P_e = (37.11)^2 + (59.48)^2 + (3.41)^2 = 0.49$$

بنابراین:

$$\pi = \frac{0.9259 - 0.49}{1 - 0.49} = 86\%$$

عدد ۸۶ درصد نشان از سطح مطلوب قابلیت اعتماد تحقیق موردنظر است.

شکل ۱.۵ نقشه تم‌های منتج از پژوهش

پایایی (قابلیت اعتماد) پژوهش بر اساس گزاره‌های اولیه کدگذاری شده (همان) به روش توافق درون‌مضمونی با تمرکز بر تم‌ها و گزاره‌های متنی ۸۶ درصد مشخص گردید که درصد قابل قبولی (بالای ۶۰ درصد) از میزان کنترل تحلیل را نشان می‌دهد. در یک مطالعه کیفی، اعتبار، اشاره بر میزانی دارد که مشاهده پژوهشگر توانسته است، پدیده مورد مطالعه یا متغیرهای مربوط به آن را انعکاس دهد. روایی (اعتبار) کلی این پایان‌نامه در تمامی مراحل آن بدین شکل قابل دفاع است: اعتبار دانش تولید شده در مرحله طراحی پژوهش، مرهون مطالعه دقیق در مبانی نظری و ادبیات تحقیق می‌باشد. صحت پژوهش در مرحله انتخاب متن، مدیون اعتبار متن انتخاب شده یعنی کلام امیرالمؤمنین می‌باشد. پایایی ۸۶ درصد بیانگر اعتبار آن در مرحله تحلیل بوده و در مرحله گزارش نویسی نیز تلاش گردیده حفظ امانت در تدوین پژوهش رعایت گردد.

۶. پیشگیری غیرکیفری

۱.۶ پیشگیری وضعی

پیشگیری وضعی بعنوان یک نظریه علمی برای کاهش بزهکاری نخستین بار در دهه ۱۹۸۰ میلادی توسط کلارک، کورنیش و هی هیور مطرح شد. از دیدگاه کلارک، پیشگیری وضعی از جرم به مجموعه اقدامات قابل سنجش و ارزیابی در برخورد با جرم اطلاق می‌شود. البته این نوع از پیشگیری به لحاظ خصیصه غیرمادی آماج جرم یا ویژگی غیرعمدی عمل مجرمانه درباره «تمامی جرائم» قابلیت اعمال را ندارد. همچنین این نوع از تدابیر پیشگیرانه درباره «همه بزهکاران» بالقوه، به‌ویژه افراد نابخرد و یا افراد بس‌خردمند نافذ نخواهد بود (نجفی، ۱۳۷۶: ۶۰۸).

رهیافت‌های پیشگیری از جرم: تعداد شانزده رهیافت پیشگیری وضعی از جرم در چهار دسته توسط کلارک ارائه گردیده است:

۱) **افزایش تلاش (Increasing the Effort)** لازم جهت ارتکاب جرم: این گروه سعی دارد با ایجاد موانع فیزیکی سبب محدود نمودن فعالیت بزهکاران بالقوه گردد. اقداماتی نظیر قفل کردن درب‌ها، نصب قفل ایمنی روی فرمان خودرو، استفاده از گاوصندوق‌ها، بهره‌گیری از شیشه‌های ضدگلوله نمونه‌هایی از حفاظت از آماج جرم به‌شمار می‌روند.

۲) **افزایش خطرات (Increasing the Risk)** ناشی از ارتکاب جرم: بعنوان مثال نصب فلزیاب‌های گیت‌های فرودگاه‌ها موجب افزایش خطر دستگیری کسانی که قصد بردن سلاح یا مواد منفجره به داخل هواپیما را دارند می‌گردد. و یا بکارگیری دستگاه‌های دزدگیر یا کشف سرقت در فروشگاه‌های کتاب نیز در همین راستا صورت می‌پذیرد. نظارت رسمی شامل استفاده از افسران اونیفورم‌پوش یا نصب دوربین‌های امنیتی نیز همین‌طور.

۳) **کاهش جاذبه‌های (Reducing the Rewards)** آماج جرم: هدف این دسته از تکنیک‌های پیشگیری وضعی از جرم کاهش منافع عاید شده از ارتکاب بزه می‌باشد از قبیل ارائه بلیط بجای پول در وسائط نقلیه.

۴) **افزایش احساس شرم و گناه (Feeling Shame and Guilt)** حاصل از ارتکاب جرم: که عبارتند از: وضع قوانین خاص که مجرمین بالقوه را با این واقعیت مواجه می‌سازد

که در صورت ارتکاب بزه باید بهای سنگینی را پردازند. بعنوان مثال قوانین وضع شده از سوی مؤسسات در رابطه با آزار جنسی خانم‌ها.

البته این رهیافت‌ها در برخی منابع با اضافه نمودن «رهیافت حذف معاذیر (Removing Excuses Strategy)» به ۲۵ نیز افزایش یافته است (Center for Problem-Oriented Policing, 2017).

پیشگیری وضعی از منظر نهج البلاغه: رویکرد غیرکیفری امیرالمؤمنین در پیشگیری از جرائم به دو صورت رسمی و غیررسمی صورت می‌پذیرفته است. در ذیل نظارت‌های رسمی، تشکیل نهاد حسبه است که با الهام از آموزه «امر به معروف و نهی از منکر» شکل گرفت. مسئول حسبه به افرادی همچون قضات و ولات تذکر می‌داد و آن‌ها از اشتباهات احتمالی آگاه می‌ساخت؛ به تنظیم بازار می‌پرداخت و متخلفان اجتماعی را تنبیه می‌نمود. امیرالمؤمنین خود چنین اموری را انجام می‌داد. ایشان در بازار کوفه می‌گشت و مردم را به خداترسی، راستگویی، درستکاری و پرهیز از کم‌فروشی فرا می‌خواند. مزاحمان اجتماعی را فوراً تنبیه می‌کرد و به قصابان راه و رسم ذبح شرعی می‌آموخت؛ به معلمان تذکر می‌داد بیش از سه ضربه به کودکان نزنند و گرنه خود تنبیه می‌شوند؛ آن حضرت هم‌چنین در اوامر و نواهی خود، اصول کلی معاملات عادلانه را بیان، و بازرگانان را به وظایف خود آشنا می‌کرد و از این رو به تنظیم بازار و اصلاح امور می‌پرداخت و چه‌بسا تمامی این امور به قصد پیشگیری از جرائم صورت می‌پذیرفت. بحث نظارت، یکی از روش‌های امام علی(ع) در قبال کارگزاران حکومتی بود که در شکل رسمی از طریق نصب مسئولین و بازرسان انجام می‌پذیرفت. این امر در یک تقسیم‌بندی کلی به دو نوع «نظارت قبل از سپردن مسئولیت» و «نظارت مستمر در حین مسئولیت» کارگزاران تقسیم می‌شود. وی اقدامات گزینشی دقیق و حساسیت‌های مضاعفی را در سپردن مسئولیت به اشخاص لحاظ می‌نمود که به چند مورد اشاره می‌شود:

امیرالمؤمنین علی(ع) در مورد انتخاب فرماندهان لشکر به مالک اشتر چنین می‌فرماید: "برای فرماندهی سپاه کسی را بگمار که خیرخواهی او برای خدا و پیامبر و امام تو بیش‌تر، و دامن او پاک‌تر، و شکیبایی‌اش برتر باشد. از کسانی باشد که دیر به خشم آیند و عذرپذیرتر باشند، و بر ناتوان رحمت آورد و با قدرتمندان با قدرت برخورد کند؛ درشتی او را به تجاوز نکشاند و ناتوانی او را از حرکت بازدارد (نهج‌البلاغه: نامه ۵۳).

حضرت در انتخاب قاضی شرایطی را تعیین می‌دارند که نوعی نظارت بر وی پیش از سپردن مسئولیت و در جهت تحقق پیشگیری از انحراف آنان است. حضرت می‌فرماید: "از میان مردم، برترین فرد نزد خود را برای قضاوت انتخاب کن. کسانی که مراجعه فراوان، آن‌ها را به ستوه نیاورد، و برخورد مخالفان با یکدیگر او را خشمناک نسازد. در اشتباهاتش پافشاری نکند، و بازگشت به حق پس از آگاهی برای او دشوار نباشد (همان). آن حضرت در مورد نحوه انتخاب کارگزاران نیز می‌فرماید: "کارگزاران حکومتی را ابتدا بیازما و سپس بکارگیر و در نحوه انتخاب آنان با دیگران مشورت کن" (همان).

یکی دیگر از شیوه‌های نظارت، بصورت نامحسوس است که نمونه آن در نامه امام به زیادبن‌ابیه استاندار فارس است؛ امام از نامه‌نگاری وی با معاویه بن‌ابی‌سفیان اطلاع یافت و به وی چنین یادآور شد: «اطلاع یافتیم که معاویه برایت نامه‌ای نوشته است تا عقلت را بلغزند و اراده‌ات را سست کند. از او بترس که شیطان است.» امیرالمؤمنین با نگرارش این نامه بطور نامحسوس به امر نظارت بر وی گوشزد می‌کند و اتمام حجت می‌نماید تا مبادا وی دچار خطا شده کاری خلاف شرع انجام دهد.

مثالی دیگر، نامه حضرت به یزیدبن قیس ارحبی است. حضرت با رویکردی پیشگیرانه چنین می‌نگارد:

در فرستادن خراجت دیر کردی و نمی‌دانم تو را چه بر آن داشته است، جز اینکه من تو را به پرهیزکاری خدا وصیت می‌کنم و از اینکه با خیانت کردن به مسلمانان اجر خود را ضایع کنی و جهاد خود را باطل سازی بیم می‌دهم. پس خدا را پرهیزکار باش و خود را از حرام دور بدار (یعقوبی، ۱۳۷۹).

حضرت گزارش‌های مردمی را نیز در امر نظارت بر عملکرد مدیران و کارگزاران ملاک قرار می‌دادند. این گزارش‌ها به صورت‌های حضوری، بیت‌القصص و قضای مظالم تحقق می‌یافت. نمونه‌ای از گزارش‌های حضوری، گزارش سوده همدانی بود که موجب برکناری یکی از کارگزاران گردید. حضرت پس از این گزارش در نامه‌ای به کارگزار خود چنین نوشتند: وزن و پیمان را تمام و کمال بدهید، در روی زمین فساد نکنید و ظلم را در جهان رواج ندهید. سپس خطاب به کارگزار خود نوشتند: آنچه را که از بیت‌المال در دست توست حفظ کن تا آنکس که اموال را از تو تحویل می‌گیرد بر تو وارد شود (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۷۱-۷۰). از جمله گزارش‌های رسیده به بیت‌القصص، ماجرای خیانت

ابن‌هرمه ناظر بازار اهواز بود. که امام در نامه‌ای به فرماندار اهواز چنین دستور دادند: او را از نظارت بازار برکنار و به مردم معرفی کن و به زندانش افکن و رسوایش ساز؛ و چون روز جمعه رسید او را از زندان درآور و ۳۵ تازیان بزن و در بازارها بگردان (حکیمی و دیگران، ۱۳۸۰: ۶۱۶). نهاد «قضای مظالم» نیز مرجع رسیدگی به تخلفات اقتصادی کارگزاران از مجرای شکایت مردمی بود.

۲.۶ پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اجتماعی نیز از طریق جامعه‌پذیری افراد حاصل می‌شود. جامعه‌پذیری نوعی جریان است که در خلال آن فرد عناصر مختلف محیط اجتماعی پیرامون خود را فرا گرفته و آن را منطبق بر شخصیت خود می‌سازد. بنابراین بر اساس دو عملکرد «یادگیری و درونی کردن»، افراد از شخصیتی بهنجار برخوردار شده و وظایف خود را در قبال جامعه مطابق با ارزش‌های آن جامعه انجام می‌دهد. از مؤلفه‌های جامعه‌پذیری می‌توان به نقش خانواده، تعلیم و تربیت، تأمین اقتصاد، اغماض و چشم‌پوشی از خطا، قناعت، شجاعت، نهی از غیبت، حجاب، زندگی جمعی، تقوا و حکمت نام برد.

پیشگیری اجتماعی از منظر نهج‌البلاغه: از نگاه امیرالمؤمنین، پیشگیری اجتماعی در واقع یکی از ابزارهایی است که دولت‌مردان برای ایجاد عدالت و تعادل در جامعه مورد توجه قرار می‌دهند. حضرت معتقد است که در جامعه طبقات مختلف اجتماعی وجود دارد و وظیفه حاکم عادل برای ایجاد عدالت اجتماعی ایجاد هماهنگی و تعادل بین این طبقات است (کارخانه و موسیوند، ۱۳۹۵: ۸۳). همچنین در تبیین نقش نهادهای مردمی، حضرت به نقش خانواده‌ها در تربیت فرزندان بسیار توجه نموده و معتقد است تربیت صحیح فرزندان منجر به داشتن جامعه‌ای ایده‌آل خواهد شد تا آنجا که در سیره تربیتی امام در نقش و اهمیت شیر مادر و نیز انتخاب دایه می‌فرمایند: «أَنْظُرُوا مَنْ تَرْضَعُ أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ الْوَالِدَ يَشِيبُ عَلَيْهِ، نَظَرٌ كَمَا نَظَرُ زَيْنَبَ بْنِ مَرْثَدَةَ إِذْ رَضَعَتْهُ» (همان: ۷۸). رشد می‌کند (همان: ۷۸).

مؤلفه دیگر پرهیز از غیبت است چه‌اینکه در اثر غیبت، افراد حس منفی به هم پیدا می‌کنند، با یکدیگر قطع رابطه کرده و در نتیجه، جدایی افراد در سطح جامعه حاصل می‌شود. امیرالمؤمنین در این خصوص می‌فرمایند: «از غیبت اجتناب کن که غذای

سگان دوزخ است.» نیز در مذمت عیب‌جویی می‌فرماید: "از رعیت، آنان را که عیب‌جو ترند، از خود دور کن."

هم‌چنین تعریفی که امام از شجاعت بیان می‌دارد این است که انسان همواره اختیاردار امیال و رفتار خود باشد و اجازه غلبه امیال و خواهش‌های نفسانی را ندهد. "اقوی الناس من قوی علی غضبه بحلمه، شجاعترین مردم کسی است که بتواند بوسیله حلم و بردباری خشم خود را مهار سازد" (همو: ۷۹). چنین فردی در برابر درخواست‌های نابهنجار دورنی مقاومت نشان داده و براحتی در مسیر ارتکاب بزه نخواهد افتاد.

حضرت از داشتن علم و دانستن حقایق عالم، به حکمت تعبیر می‌کند به افراد توصیه می‌کند در تحصیل علم و دانش جهد نمایند چراکه فرد با آگاهی داشتن از مجازات و عواقب رفتارهای نابهنجار به هنجارهای اجتماعی بیشتر توجه می‌کند و خود را ملزم به رعایت آنان می‌کند (محمدی، ۱۳۷۵: ۵۸).

در سیره جزائی امام علی(ع) کناره‌گیری از زندگی دنیوی و عدم فعالیت معیشتی، مخالفت از دستورات الهی دانسته می‌شود. حضرت امیر در جریان عزلت‌طلبی عاصم بن زیاد، وی را سرزنش نموده می‌فرماید: «به خدا قسم آشکار کردن نعمت‌های خداوند با عمل، نزد او محبوب‌تر از بازگویی آنها با زبان است.» در اندیشه امام علی(ع) داشتن شغل علاوه بر یک تکلیف، امری مقدس و به مثابه جهاد عنوان شده است. «ان الله یحب المؤمن المحترف، خداوند مؤمن صاحب حرفه را دوست می‌دارد».

یکی از نکاتی که در پیشگیری اجتماعی به آن توصیه می‌شود پوشاندن، مخفی کردن و دور از دسترس مجرم قرار دادن آماج است؛ چه‌اینکه کاهش جاذبه آماج از رهیافت‌های پیشگیری از جرم می‌باشد. لذا توجه به مسأله حجاب دارای آثار پیشگیرانه می‌باشد. چراکه زنان با پوشش خود از بسیاری از جنایات و جرائم در امان می‌مانند (زرگری، ۱۳۹۰).

۷. پیشگیری کیفی

رهیافت‌های اقدامات کیفی را می‌توان در چهار گروه جای داد:

۱) شدت: مطالعه تاریخ تحولات کیفردهی حاکی از آن است که در برهه‌ای از زمان جوامع بشری بدنبال به حداکثر رسانیدن کیفردهی بوده و شدت (Severity) کیفر را عامل

بازدارنده می‌دانستند. لیکن چون شدت کیفردهی در آن دوران چارچوب و مرز مشخصی نداشت به هلاکت افراد و آن جامعه منتهی می‌شد.

(۲) قطعیت: رهیافت دیگر اصل کیفردهی قطعیت است. با نگاه به تاریخ می‌توان دریافت که با ظهور عنصر قطعیت (Certainty)، معیار شدت دچار چالش شده به گونه‌ای که از این رهیافت، بعنوان تعدیل‌کننده شدت یاد شده و حتی در مقطعی در مرتبه‌ای بالاتر از شدت مطرح گردید. منتسکیو را می‌توان حامی تفکر مخالف با شدت مجازات و معتقد به لزوم قطعیت آن معرفی کرد.

(۳) سرعت (Speed): تسریع دادرسی و نیز شتاب در اجرای مجازات‌ها نیازی غیرقابل انکار و از دیگر راهکارهای حصول نتیجه مطلوب در پیشگیری از جرم است و چه بسا اطلاع دادرسی خود مشوق بزهکاری شود.

(۴) انتخاب شیوه (Selection of Approach) مناسب اجرای کیفر: یکی از خصوصیات نظام دادرسی کیفری علنی بودن آن است و رویکرد اجرای آشکار کیفر از دیرباز در عرصه حقوق جزا مطرح بوده است. چراکه گروهی از اندیشمندان عقیده دارند که ترهیب، اخافه و برانگیختن رعب، مستلزم نمایش اجرای مجازات در جوی آکنده از خوف و وحشت و حضور افراد در صحنه اجرای مجازات است (ر.ک. اردبیلی، ۱۳۸۶). بر این اساس محاکم باید بصورت علنی به قضاوت پردازند و حضور و نظارت افراد در جریان رسیدگی به اتهامات آزاد است.

رویکرد نهج‌البلاغه در پیشگیری کیفری از جرم: حضرت قائل به شدت مجازات‌ها در مبارزه با برخی از جرائم می‌باشد؛ بطور مثال در ماجرای مجازات رفاعه در نامه‌ای به فرماندار اهواز چنین دستور می‌دهند: و به همه بخش‌های تابع اهواز بنویس که من این‌گونه عقوبتی (شدید) برای او معین کرده‌ام؛ مبادا در مجازات او غفلت یا کوتاهی کنی که نزد خداوند خوار می‌شوی و من به زشت‌ترین صورت ممکن تو را از کار بر کنار می‌کنم (حکیمی و دیگران، ۱۳۸۰: ۶۱۶).

در بررسی عنصر قطعیت در مجازات‌های امام علی (ع)، حضرت بی‌هیچ اغمازی حدود الهی را اقامه می‌نمود؛ تا جایی که در حدیث نبوی پیامبر اسلام می‌فرمایند: علی در اجرای حقوق الهی «خشن» است. ازین رو در ماجرای مجازات یک کارگزار خیانتکار، امیرالمؤمنین چنین می‌فرماید: پس از خدا بترس، و اموال آنان را باز گردان، اگر چنین نکنی و خدا مرا

فرصت دهد تا بر تو دست یابم، تو را کیفر خواهم کرد، ... و با شمشیری تو را می‌زنم که به هر کس زدم وارد دوزخ گردید (نهج‌البلاغه: نامه ۴۱).

در تسریع امر دادرسی ذکر همین نکته بس که حضرت تنها پس از چند روز از به‌دست‌گرفتن زمام امور جامعه در خطبه‌ای می‌فرماید: "به خداوند سوگند که بیت‌المال تاراج شده را در هر جا که بیابم به صاحبان اصلی آن باز می‌گردانم" (نهج‌البلاغه: خطبه ۱۵).

با قدری دقت در سیره قضایی آن حضرت می‌توان به این نتیجه رسید که نحوه دادرسی آن حضرت تلفیقی از «نظام اتهامی» که از جمله ویژگی‌های آن می‌توان به علنی بودن محاکمات، رعایت تساوی بین اصحاب دعوا، اثبات از طرق شهادت، سوگند و... اشاره نمود و «نظام تفتیشی» که مشتمل بر روش‌هایی نظیر تحقیقات مقدماتی، اقرار متهم و علم قاضی است تکیه می‌شود. از خصوصیات نظام دادرسی علوی می‌توان به وجود مجازات‌های فوری، قاطع و بدون تشکیل محکمه؛ نقش توبه، عفو و بخشش، عمومی (حقوقی و کیفری) بودن نظام دادرسی، عدم اصرار بر وجود وحدت قاضی و نقش مشورت اشاره نمود.

۸. نتایج و راهکارهای پژوهش

در انجام این پژوهش بررسی تمامی متن نهج‌البلاغه مورد نظر بوده است. نوآوری این پژوهش در طرح سه مقوله فرهنگی، سیاسی و اقتصادی از متن نهج‌البلاغه و استخراج گزاره‌های پیشگیرانه از جرم با استفاده از این مقوله‌ها تحت عناوینی چون مدیریت کارگزاران، تأمین امنیت، اقامه عدالت، تعلیم و تربیت، روشننگری و تأمین رفاه همگانی می‌باشد. تمامی موارد ذکرشده حاکی از آن است که حضرت نه‌تنها به موضوع پیشگیری از جرم توجه جدی داشته بلکه در راستای اقامه این امر اقدامات عملی نیز اتخاذ نموده است:

۱) امیرالمؤمنین علی(ع) در راستای پیشگیری از جرم، هم قائل به استفاده از مؤلفه‌های غیرکیفری از قبیل اتخاذ تدابیر پیشگیرانه اجتماعی و وضعی بوده و هم در بکارگیری مؤلفه‌های کیفری، از دو رویکرد تنبیهی و اصلاحی استفاده نموده است. حضرت در برخی

موارد به هشدار، نصیحت و اقدامات کنشی بسنده نموده و در سایر موارد به توییح و مجازات قاطعانه اقدام نموده است؛

۲) آن حضرت به جنبه پیشگیری غیرکیفری از جرم اهتمام بسیار داشته است. با وجود آن‌که نقطه ثقل اندیشه‌های امیرالمؤمنین توجه به جنبه‌های پیشگیرانه از جرم بوده است، مع‌الاسف در تدوین قوانین موضوعه کشور، کمتر از اندیشه‌های آن حضرت استفاده شده و در پژوهش‌های انجام‌یافته در این زمینه نیز کاستی‌هایی به چشم می‌خورد؛

۳) امیرالمؤمنین علاوه بر ترسیم وظایف عناصر حکومتی، قائل به بهره‌گیری از نقش مشارکتی نهادهای مردمی علی‌الخصوص خانواده‌ها و بویژه در پیشگیری اجتماعی و رشدمدار از جرم بوده است. حال چنانچه خانواده‌ها نقش تربیتی خود را به درستی ایفا کنند، بطور چشمگیری شاهد کاهش جرائم این حوزه خواهیم بود؛ البته این خود مستلزم آموزش خانواده‌ها توسط نهادهای قضائی و اجرائی است؛

۴) بسترسازی جهت ایجاد روحیه کار و تلاش در میان مسئولین و افراد جامعه که از طریق آموزش و تشویق مردم حاصل می‌شود، یکی از مؤلفه‌های اساسی در پیشگیری از جرم می‌باشد. حفر چاه و شخم زمین توسط امیرالمؤمنین را می‌توان یکی از مصادیق عملی تکوین جامعه مطلوب از رهگذر روحیه کار و تلاش دانست؛

۵) با توجه به اینکه حضرت از فقر به عنوان عاملی در برهم زدن تعادل اجتماعی یاد می‌کند، تا آنجا که می‌فرماید: «كَادَ الْفَقْرَ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا»، لذا توجه به مسائل اقتصادی و معیشتی افراد و در رأس آن ایجاد زمینه‌های اشتغال مناسب، موجب کاهش چشمگیر ارتکاب جرائم خواهد بود. فلذا دستگاه اجرائی در این زمینه مورد سؤال است؛

۶) پرورش معنویات و مکارم اخلاقی در افراد باعث ایجاد ناظری درونی در انسان می‌شود؛ ناظری که همواره و در هر حال مراقب فرد بوده و خود عاملی نیرومند در کنترل رفتارهای فرد و عدم گرایش وی به انحرافات است. آموزش این اصول می‌تواند با بهره‌گیری از سیره علوی و از طریق سیستم آموزشی کشور صورت پذیرد. لذا نهادهای ذی‌صلاح در امور آموزش دینی از قبیل وزارت‌ها و سازمان‌های دخیل، حوزه‌ها، دانشگاه‌ها و مساجد، به عنوان بازویی قدرتمند تحت راهبردی واحد که همانا الگوپذیری از تعالیم نهج‌البلاغه است، باید فعال‌تر و هماهنگ‌تر عمل نمایند.

۷) همچنین با توجه به اهمیت نظریه‌پردازی‌های بومی منطبق با فرهنگ کشور، و نظر به اینکه چنین منابع ارزشمندی نظیر نهج‌البلاغه در دسترس است، لذا ورود پژوهشگران و دانشمندان این عرصه از ایده‌پردازی تا تقنین قوانین بسیار ضروری است.

۸) بی‌تردید اقامه فریضه «امر به معروف و نهی از منکر» به‌عنوان ابزار مشارکتی افراد در فرایند پیشگیری از جرم نقشی بی‌بدیلی در کاهش سطح جرم در جامعه دارد؛ امری که امروزه در جوامع غربی از آن به‌شکل اهرمی در یاری رساندن به نهادهای قضائی استفاده می‌شود. لذا تشکیل نهادی با این عنوان و تدوین آیین‌نامه راهبردی پیشگیری از جرم تحت برنامه‌ای یکپارچه و هماهنگ بطوری که تمامی دستگاه‌های دخیل را پوشش داده و برخوردار از دو ویژگی آموزش عمومی و تخصصی افراد (به تناسب مخاطب) و ضمانت اجرایی بالا باشد راهگشا خواهد بود.

۹) تمرکز تحقیق پیش‌رو بر جنبه‌های کیفی، غیرکیفی، وضعی و اجتماعی از جرم از منظر نهج‌البلاغه بوده است لکن تحقیقات آتی می‌تواند در همین راستا و با بهره‌گیری از دریای غنی از معارف نهج‌البلاغه در ارتباط با سایر انواع پیشگیری از جرم سامان یابد.

پی‌نوشت

۱. مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی با عنوان "تحول پیشگیری از جرم در بستر تاریخ با رویکرد آموزه‌های نهج‌البلاغه" می‌باشد.

کتاب‌نامه

آقائی، مهدی. مهرا، نسرین (۱۳۹۹). «تدابیر پیشگیری وضعی از جرایم و تخلفات رانندگی و آسیب‌شناسی آنها»، مجله حقوقی دادگستری، doi: 10.22106/ijl.2020.98717.2489

اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۶). حقوق جزای عمومی، تهران: نشر میزان، چاپ هفدهم، جلد نخست.

بختیاری، حسین (۱۳۹۷). «واکاوی مصادیق فساد اقتصادی و تبیین راهکارهای نظارتی مقابله با آن با تأکید بر آموزه‌های نهج‌البلاغه»، پژوهش‌نامه علوی، دوره ۹، شماره ۱۸، صفحات ۲۹-۵۲.

بکاریا، سزار (۱۳۸۰). رساله جرائم و مجازات‌ها، ترجمه محمدعلی اردبیلی، تهران: نشر میزان، چاپ چهارم.

- تابان، محمد و دیگران (۱۳۹۵). «نظام‌سازی اسلامی در حوزه اجتماعی از منظر علم مدیریت و فقه اسلامی»، پژوهش‌های علم و دین پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هفتم، شماره ۲، صفحات ۲۴-۱.
- تقی‌پور، علیرضا (۱۳۹۸). «پیشگیری غیرکیفری از جرم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، دانش حقوق عمومی، سال هشتم، شماره ۲۴، صفحات ۱۸-۱.
- چاله‌چاله، فرشید (۱۳۸۷)، «اصول و مبانی پیشگیری از جرم»، ماهنامه دادرسی، شماره ۶۶، صفحات ۱۰-۴.
- چلونگر، محمد علی (۱۳۹۶). «روش‌ها و ویژگی‌های شیوه‌های اصلاحی امام علی (ع)»، پژوهش‌نامه علوی، دوره ۸، شماره ۱۵، صفحات ۲۲-۱.
- حسینی، سیدمحمد و همکاران (۱۳۹۱). «نگاهی به تحولات مفهومی و کارکردی در کیفرشناسی نوین»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۷۶، شماره ۷۹، صفحات ۱۷۸-۱۵۵.
- حکیمی، محمدرضا و همکاران (۱۳۸۰). *الحیات*، ترجمه احمد آرام، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد ششم.
- خارستانی، اسماعیل. فیاض، ایراندخت. خورسندی، علی (۱۳۹۹)، «عوامل، موانع و راهکارهای مدیریتی مؤثر در تحقق انضباط اجتماعی بر مبنای آموزه‌های تربیتی امام علی (ع)»، پژوهش‌نامه علوی، دوره ۱۱، شماره ۲۱، صفحات ۲۵-۱.
- خداپنده، داود (۱۳۹۵)، نقش بازدارندگی احکام قضایی اسلام با تأکید بر حدود، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم.
- دادبان، حسن. آقایی، سارا (۱۳۸۸). «بازدارندگی و نقش آن در پیشگیری از جرم»، *مطالعات حقوق خصوصی*، دوره سی‌ونهم، شماره سوم، صفحات ۴۸-۲۵.
- دهقانی، روشن. هادوی، اصغر (۱۳۹۵). «آثار تربیتی رزق حلال با تأکید بر آیات و روایات»، پژوهش‌نامه معارف قرآنی، سال هفتم، شماره ۲۴، صفحات ۱۰۳-۸۳.
- دیدا، مهدی (۱۳۹۷). «پارادیم‌های پیشگیری وضعی و انتقادات وارد بر آن»، *مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه*، دوره چهارم - شماره ۱/۱، صفحات ۱۱۲-۱۰۲.
- رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۸۳). «رهیافتی نو به بنیان‌های نظری پیش‌گیری از جرم»، *مجله حقوقی دادگستری*، صفحات ۱۶۸-۱۲۳.
- روحی برندق، کاوس. قربانیان، صالح (۱۳۹۶). «شیوه‌های اجتماعی سیاسی امیرمومنان (ع) در جهت جذب و هدایت مخالفان»، پژوهش‌نامه علوی، دوره ۸، شماره ۱۵، صفحات ۴۲-۲۳.
- زرگری، سیدمهدی (۱۳۹۰). *پیشگیری از بزهکاری*، تهران: نگاه بینه، چاپ اول.

واکاوی رهیافت‌های پیشگیرانه از جرم ... (سجاد صمدوند و حمید طالب‌زاده) ۹۵

ساریخانی، عادل. سلطانی بهلولی، مریم (۱۳۹۵). «نقش قوه مجریه در پیشگیری اجتماعی از جرم»،
مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۰، شماره ۹۴، صفحات ۱۵۴-۱۴۱.

شریف رضی (۱۳۷۸). *نهج‌البلاغه*، ترجمه محمد دشتی، قم: مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی
امیرالمؤمنین(ع).

شیری، عباس (۱۳۸۶). «نقد و بررسی لایحه پیشگیری از وقوع جرم»، *فصلنامه مطالعات و
پیشگیری از جرم*، نشریه پلیس پیشگیری نیروی انتظامی، شماره دوم، دوره دوم بهار،
صفحات ۱۵-۵۲.

صمدوند، سجاد (۱۳۹۶). تحول پیشگیری از جرم در بستر تاریخ با رویکرد آموزه‌های نهج‌البلاغه،
پایان‌نامه کارشناسی ارشد، حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه،
۱۴۳ صفحه.

طباطبایی ندوشن، سیدروح الله. میرجلیلی، علی محمد (۱۳۹۵). «تأثیرپذیری امام خمینی (ره) از
الگوی نظارتی امام علی علیه‌السلام بر کارگزاران»، *اسلام و پژوهش‌های مدیریتی*،
شماره دوازدهم، صفحات ۷۹-۶۱.

عباچی، مریم (۱۳۸۳). «پیشگیری از بزهکاری و بزه دیدگی کودکان»، *مجله حقوقی دادگستری*،
شماره چهل و هفتم، صفحات ۸۶-۴۹.

عزّت، عبدالفتاح (۱۳۸۱). «جرم چیست و معیارهای جرم‌انگاری کدام است؟»، ترجمه
اسماعیل رحیمی نژاد، *مجله حقوقی دادگستری*، شماره چهل و یکم، صفحات ۱۶۰-۱۳۵.

فلچر، جورج پی (۱۳۸۴). *مفاهیم بنیادین حقوق کیفری*، ترجمه سیدمهدی سیدزاده ثانی، مشهد:
دانشگاه علوم اسلامی رضوی، چاپ دوم.

کارخانه، جواد. موسیوند، جواد (۱۳۹۵). «بررسی رویکرد کنترل اجتماعی از دیدگاه امام علی(ع)»،
مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه، دوره دوم، شماره ۱/۴، صفحات ۸۶-۷۴.

کریمی، عبدالوهاب (۱۳۸۹). «پیشگیری از جرم از منظر قرآن»، *مجله معرفت*، سال نوزدهم،
شماره یکصد و چهل و هشتم، صفحات ۹۲-۷۳.

گسن، ریموند (۱۳۸۳). «تحول سیاست پیش‌گیری از بزهکاری در فرانسه در پرتو تصویب نامه
قانونی ۱۷ ژوئیه ۲۰۰۰»، ترجمه شهرام ابراهیمی، *مجله حقوقی دادگستری*، شماره ۴۸ و ۴۹،
صفحات ۲۸۴-۲۵۱.

محبی، جلیل. ریاضت، زینب (۱۳۹۵). «مبانی و مدل کیفرگذاری تعزیری (مطالعه موردی در جرائم
علیه امنیت)»، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال نهم، شماره سی و سوم، صفحات ۴۰-۳۹.

محمدنسل، غلامرضا (۱۳۹۳). *کلیات پیشگیری از جرم*، تهران: نشر میزان.

موسوی، سید پوریا. رستمی، هادی (۱۳۹۹). «مصالح عالیة کودکان و نوجوانان بزهکار در حقوق کیفری ایران (با تأکید بر پاسخ‌های تعزیرمدار)»، مجله حقوقی دادگستری، doi: 10.22106/jlj.2020.112722.2879

مؤیدی، محمد صالح (آخرین دستیابی ۱۳۹۹/۰۷/۲۴)، «حقوق جزای عمومی ۱»، (۱۳۹۰)، <http://www.moaydilawyer.com/articles/4493>

مهدوی، محمود (۱۳۹۸). *پیشگیری از جرم (پیشگیری رشد‌مدار)*، تهران: انتشارات: سازمان سمت، چاپ چهارم، شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۰-۶۵۴-۸

نجفی ابرنآبادی، علی حسین (۱۳۷۶). «روابط میان پیشگیری وضعی و کنترل بزهکاری»، *مجله تحقیقاتی حقوقی*، شماره ۱۹ و ۲۰، صفحات ۶۲۸-۶۰۵.

نریمانی، زینب. طاهری نیا، علی باقر (۱۳۹۹). «نقش روابط بین‌فردی و سرمایه‌ی روان‌شناختی در ایجاد امنیت روانی براساس تحلیل محتوای کیفی نامه‌های امام علی به کارگزاران»، *پژوهش‌نامه علوی*، دوره ۱۰، شماره ۲۰، صفحات ۲۸-۱.

وایت، راب. هینز، فیونا (۱۳۸۳). *جرم و جرم‌شناسی*، ترجمه علی سلیمی، قم: مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه، چاپ اول.

یعقوبی، احمدابن ابی یعقوب (۱۳۷۹). *تاریخ الیعقوبی*، بیروت: دارالمسیره، جلد دوم.

Center for Problem-Oriented Policing, <http://www.popcenter.org/25techniques.htm>, Retrieved 2017, August, 24.